รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

โดย

นายวรรณดี โทสวนจิต

และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

กุมภาพันธ์ 2549

ห้องสมุด
สกว.

สัญญาเลขที่ RDG46E0005

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

23 มี.ค. 2549
C498

โครงการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน
ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

คณะผู้วิจัย

1 นายวรรณดี โทสวนจิต หัวหน้าคณะวิจัย
2 นายปัญญา อุปศรี นักวิจัย
3 นายอาคม กัดสาพิมพ์ นักวิจัย
4 นายสัน สาระปา นักวิจัย
5 นายทองอยู่ ปิลอง นักวิจัย
6 นายเรรันต์ โทสวนจิต นักวิจัย
7 นางวารีรัตน์ ศรีมุงคุล ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ..

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ ก

Abstract ข

บทที่ 1 บทนำ

- ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์ตำรับยา
- สภาพทั่วไปของตำบลนาคูณใหญ่
- *กรอบความคิดในการดำเนินงาน*
- คำถามวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย
- ผลที่คาดว่าจะได้รับ
- ขั้นตอนการดำเนินงานโดยละเอียด ช่วงที่ 1-2

บทที่ 2 ทบทวนเอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง/งานพัฒนาที่ผ่านมา

- ภาษาและอักษรไทยอีสาน
- ประเภทของวรรณกรรมและหลักฐานทางวรรณกรรม
- ความหมายของตำรับยาโบราณ
- แนวคิด พัฒนาการ และระบบการทำงาน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- ขอบเขตการวิจัย และวิธีวิจัย
- สถานที่การวิจัย
- กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย และวิทยากรหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน
- ข้อมูลทั่วไปและข้อมูลด้านสุขภาพ
- ข้อมูลทั่วไปของการใช้ยาสมุนไพร
- กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน
- วิธีการ ขั้นตอนการดำเนินงานโดยละเอียด
- ตารางขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน ช่วงที่ 1 , 2

บทที่ 4 ผลการดำเนินงาน

- สถานภาพการรักษาสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม
- ศักยภาพ / ข้อจำกัดการดูแลรักษาสุขภาพ
- การหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล
- ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้าน

บทที่ 5 สรุปผล อภิปราย วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะผล

- สรุปผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์
- กระบวนการจัดการและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย
- ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานและการแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน
- สรุปภาพรวมของการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน
- การวิเคราะห์องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
- บทเรียนการทำวิจัยท้องถิ่น
- ข้อเสนอแนะต่อศูนย์ประสานงาน – หน่วยงานของรัฐ
- ข้อเสนอแนะปัญหาอุปสรรคจากการทำงาน
- ข้อเสนอแนะในการศึกษาและพัฒนาต่อไป

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัตินักวิจัย

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาการวิจัยโครงการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค เพื่อมุ่งหวังจะพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดกิจกรรม ที่มุ่งศึกษาในเรื่องที่เป็นปัญหา หรือเรื่องที่มีความสนใจร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนวิธีการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อการดูแลสุขภาพ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงขอขอบคุณแหล่งเงินทุน เจ้าหน้าที่ สกว.สำนักงานภาค เจ้าหน้าที่ประสานงาน NODE แอ่งสกลนคร ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการทำงานวิจัยมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

นอกจากนี้การศึกษาวิจัยครั้งนี้เสร็จลงได้ต้องขอขอบคุณทีมนักวิจัยทุกท่าน พี่เลี้ยงโครงการ ที่ปรึกษาโครงการ ที่ได้ให้คำแนะนำ ที่ได้กรุณาตรวจสำนวนการเขียนรายงานการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลนาคูณใหญ่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลนาคูณใหญ่ ที่ได้ให้การสนับสนุนข้อมูล งบประมาณ ตลอดจนคำแนะนำต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ขอกราบขอบพระคุณหลวงพ่อวีระ โชติธรรมโม พ่อใหญ่กว้าง บ้านหนองกุง และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ หากงานการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเกิดประโยชน์ในด้านการศึกษาบ้างแล้ว ขอมอบความดีดังกล่าวให้กับบุพการี ครู อาจารย์ ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้มาให้

ทีมวิจัย

บทคัดย่อ

โครงการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีคำถามการวิจัย และวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้ คือ

คำถามวิจัย

จะมีวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดตำรับยาโบราณ และส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อหาวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดตำรับยาโบราณของไทบ้านตำบลนาคูณใหญ่
2. เพื่อหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน

- บ้านนาคูณน้อย หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6
- บ้านนาคูณใหญ่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3
- บ้านม่วง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7
- บ้านหนองหัวงัว หมู่ 5

แบ่งระยะเวลาการศึกษาวิจัยออกเป็น 2 ช่วง โดยมีขอบเขตการศึกษาวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลทั่วไปด้านบริบทชุมชน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านนาคูณน้อย บ้านนาคูณใหญ่ บ้านม่วง และบ้านหนองหัวงัว
2. รวบรวม คัดลอก แปลตำรับยาโบราณ และจัดทำเป็นรูปเล่ม
3. ศึกษาศักยภาพขององค์กรชุมชน เครือข่ายหมอพื้นบ้าน ในด้านการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน
4. ศึกษารูปแบบและวิธีการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านให้เข้มแข็งและยั่งยืนในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน

กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาวิจัย

1. ทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย 4 หมู่บ้าน
2. จัดประชุม และสำรวจชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลชุมชนหาแนวทางวิธีการทำงาน

4. แปลและจัดทำรูปเล่ม

5. จัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวความคิดวิธีการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ และการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน

6. สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เครือข่ายหมอพื้นบ้าน

7. จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ จัดสัมมนาหมอพื้นบ้าน ทำการสังคายนาตรวจความถูกต้องของเอกสาร

8. เวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานของเครือข่ายหมอพื้นบ้าน 4 หมู่บ้าน

9. ศึกษาดูงานเพื่อเสริมศักยภาพ

10. เวทีสรุปบทเรียนโครงการวิจัย การอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้าน ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ผลการดำเนินงาน

1. ทีมนักวิจัย มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการศึกษาวิจัย ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้ความจริงอีกรูปแบบหนึ่ง
2. ทีมวิจัยได้ร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน องค์กรชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ
3. ได้อนุรักษ์ตำรับยาโบราณโดยการเก็บรวบรวม แปลและจัดทำเป็นรูปเล่มที่บันทึกด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน สามารถศึกษา เรียนรู้ได้ทุกคน
4. ได้สร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในระดับตำบล โดยการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรราชการ และอื่นๆ พร้อมมีกิจกรรมการดำเนินงานที่ต่อเนื่องชัดเจน

ข้อจำกัดของชุมชน

1. ความไม่เข้าใจของคนในชุมชนบางกลุ่มบางพวก
2. งบประมาณไม่เพียงพอในการดำเนินการและส่งเสริมกิจกรรมชุมชน
3. การประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนบางครั้งยังติดขัดที่ระบบระเบียบ
4. การประชาสัมพันธ์ให้คนอื่นได้รับรู้การทำกิจกรรมของตนเองค่อนข้างจำกัด

ปัญหาในการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและรูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน

1. ตำรับยาส่วนใหญ่ ทายาทผู้ครอบครองได้จำหน่าย แลกเปลี่ยนไปก่อนแล้ว
2. เอกสารหนังสือผูกใบลานเก่า ไม่รวมกันเป็นผูกเป็นเล่ม บางผูกฉีกขาด มีแมลงกัดแทะ ข้อความไม่ประติดประต่อ ยากแก่การอ่าน แปล และเรียบเรียง
3. ชาวบ้านบางส่วนยังหวง ปกปิด ไม่ยอมให้ทีมวิจัยได้ทำสำเนา หรือคัดลอก
4. การสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านและการขับเคลื่อนกิจกรรม ค่อนข้างจะทำได้ลำบาก

งานวิจัยในครั้งนี้คาดหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลที่ต้องการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและหารูปแบบการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรเป็นยาประจำบ้าน เพื่อนำไปเผยแพร่และขยายต่อไปให้กับชุมชนและผู้สนใจอื่นๆต่อไป

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ

ผลจากวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม จากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมเทคโนโลยี กระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อการสูญสลายไปของสมบัติทางวัฒนธรรมหลายๆอย่าง ชนรุ่นหลังละเลย ไม่สนใจและใส่ใจที่จะศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนตนเองอีกต่อไป แม้บางเรื่องบางสิ่ง เคยเป็นวิถีชีวิต เป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม ในปัจจุบันวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มกลืนและถูกยอมรับเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมสากล แม้แต่การรักษาพยาบาลการเจ็บป่วย สิ่งที่มีผลกระทบตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือภาวะการสูญเสียทางเศรษฐกิจ รายจ่ายเพื่อการรักษาสุขภาพ มีอัตราที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย จึงทำให้คณะนักวิจัยมีความสนใจใคร่ศึกษาถึงวิถีความเป็นอยู่โดยเฉพาะเกี่ยวกับสุขภาพและการรักษาพยาบาล

ความเป็นมาของโครงการ

ชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม เป็นครอบครัวเชิงเดี่ยว มีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีการเจ็บป่วย นิยมรักษาการเจ็บป่วยกับหมอพื้นบ้านที่รักษาด้วยสมุนไพร ซึ่งเป็นที่เคารพและศรัทธาของชุมชน แต่ปัจจุบันหมอพื้นบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุได้เสียชีวิตไปแล้ว องค์ความรู้ที่มีอยู่บางส่วนได้หายไปโดยปราศจากการถ่ายทอด ส่วนบางท่านที่มีชีวิตอยู่ก็สิ้นสุดความเป็นหมอ แม้ว่าจะมีการถ่ายทอดให้ลูกหลาน แต่ผู้รับการทอดก็ยังไม่แตกฉานเพียงพอทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ต้องการรักษา อีกทั้งที่ผ่านมาการสืบทอดยังมีข้อจำกัด เนื่องจากตำรับยาที่มีอยู่มีการบันทึกเป็นอักษรไทยน้อย อักษรตัวธรรม ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถอ่านและทำความเข้าใจได้ กอปรกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีการเจ็บป่วยก็จะหันมารักษาด้วยยาแผนปัจจุบันแทน เนื่องจากมีการบรรจุหีบห่อพร้อมใช้ มีฉลากบอกรายละเอียด และหาซื้อได้ง่าย

อย่างไรก็ตามการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันที่ผ่านมาก็เกิดปัญหาเกิดขึ้นหลายอย่าง เช่น การใช้ยาไม่ถูกกับโรคการใช้ยาไม่เหมาะสม ยาหมดอายุ ยาปลอม ส่งผลข้างเคียงให้เกิดขึ้นต่อการใช้ยา การซื้อยามารับประทานเองโดยไม่มีเภสัชกรแนะนำ และราคายาที่ค่อนข้างแพง ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงเห็นว่าการกลับมาทบทวนการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยตำรับยาพื้นบ้าน ยากลางบ้านหรือยาสมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาและใช้ได้ผลมาแต่โบราณ น่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสมและควรได้รับการสนับสนุนให้เกิดการใช้อย่างแพร่หลาย เนื่องจากมีราคาถูกและสรรพคุณไม่ด้อยไปกว่ายาแผนปัจจุบัน และหากไม่มีการอนุรักษ์และสืบทอด องค์ความรู้ และ

ตำรับยาดังกล่าว อีกไม่นานองค์ความรู้ในการดูแลรักษาที่เคยถ่ายทอดกันมาก็คงจะสูญไปในที่สุด ดังนั้นจึงเห็นควรให้การอนุรักษ์ตำรับยาโบราณและส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านไว้ ก่อนที่ภูมิปัญญาอันมีคุณค่าจะหายไป

สภาพทั่วไปของตำบลนาคูณใหญ่

ประวัติชุมชนตำบลนาคูณใหญ่

ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ประวัติชุมชนไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานแน่ชัด ได้แต่สืบเสาะเรื่องราวจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน ละเรื่องเล่าปรัมปรา

ตำบลนาคูณใหญ่ ดั้งเดิมเป็นถิ่นฐานการตั้งที่อยู่อาศัยของชนเผ่าลาว โดยอพยพจากเมืองอุบลราชธานี จากจำปาสัก ประมาณ 8-10 ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านนาคูณใหญ่และบ้านม่วงในปัจจุบัน บางส่วนอพยพมาจากบ้านโป่งลิงประเทศลาว สมัยหลังศึกเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ประมาณ ปี พ.ศ. 2360 ประกอบกับมีการเกิดศึกแก้งจีน จึงได้หนีมาโดยการนำของท้าวโคตรวิชัย บ้านกลาง ท้าวนะ ท้าวพู มาทางปากน้ำชัยบุรี ล่องเรือมาตามลำน้ำเสงคราม ลำน้ำอูน มาตั้งที่อยู่กัน 3 จุดด้วยกันได้สุดท้าวโคตรวิชัย บ้านกลาง ท้าวนะ บ้านเหนือ ท้าวพู ได้ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เพราะเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติคือลำห้วยแคน หนองขี้ทูต หนองหญ้าม้า หนองเป็น และลำน้ำอูนโดยตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันตกห้วยแคน มีบ่อน้ำซับธรรมชาติพุ่งไหลออกมาจากพื้นดินเหมือนน้ำพุเรียกว่า น้ำจั้น ซึ่งราษฎรใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำกิน สืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังอุดมไปด้วยป่าไม้ ซึ่งมีสัตว์ป่านานาชนิด และเนื่องจากมีลำน้ำลำห้วย และหนองน้ำมาก จึงมีปลาชุกชุม เมื่อหามาได้มากก็นำมาทำปลาร้า และนำไปขายยังต่างถิ่น อาชีพหลักของชุมชนสมัยก่อนคือการทำนา รองลงมาคือการต้อนควายไปขายที่กรุงเทพฯหรือภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งเรียกว่า “การไปขายควายไทย” ผู้นำชุมชนพาลูกบ้านทำมาหากินแบบชนบท มีความเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุข ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาคูณ” เหตุที่ตั้งชื่อว่าบ้านนาคูณ เพราะผู้นำทั้ง 3 ได้ประชุมพิจารณาหาสิ่งที่เป็นมงคลสำหรับชื่อบ้าน ได้เห็นสิ่งหนึ่งโดดเด่นเป็นสำคัญอยู่ตรงกลางบ้านที่ยังเหลือจากการเป็นไม้ดงดิบ คือต้นคูณคู่ ขนาดใหญ่คู่หนึ่ง และได้ตั้งวัดจอมแจ้งบริเวณนั้นพอดี จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาคูณ” เมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นจึงมีบางส่วนอพยพมาอยู่ฝั่งตะวันออกลำห้วยแคน และตั้งหมู่บ้านขึ้นอีก ผู้นำการตั้งคือ พ่อใหญ่บุสดี ประขันธ์ ,พ่อใหญ่ชฎา แปโค และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านหนองผักพาย เรียกตามชื่อหนองผักพายหรือหนองสิม(บ้านนาคูณน้อย ในปัจจุบัน) และมีหนองน้ำข้างวัดศรีสว่างในปัจจุบันด้วย มีบาง

ครอบครัวไปทำนาและสร้างกระท่อมไว้ที่นา (เถียงนา) เมื่อถึงฤดูทำนาก็จะอาศัยอยู่ที่เถียงนา ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ไปตามอัธยาศัย ไม่กลับเข้าหมู่บ้าน และที่สุดก็ถึงกับตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านใหม่บริเวณนี้ จนชุมชนใหญ่ขึ้นซึ่งต่อมาก็คือ บ้านหนองหัวงัวในปัจจุบัน

การปกครอง ในระยะแรกยังขึ้นอยู่กับตำบลบ้านเอื้อง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เนื่องจากอาณาบริเวณกว้างขวางมากยากแก่การปกครอง ทางราชการแบ่งแยกการปกครองมาขึ้นกับกิ่งอำเภอท่าบ่อศรีสงคราม (อำเภอศรีสงครามในปัจจุบัน) และใน พ.ศ. 2514 ทางจังหวัดตั้งกิ่งอำเภอนาหว้าขึ้น บ้านนาคูณใหญ่ จึงโอนพื้นที่มาขึ้นการปกครองกับตำบลนาหว้า จนถึงปี พ.ศ. 2518 บ้านนาคูณใหญ่ได้ยกฐานะเป็นตำบลขึ้นการปกครองกับอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยมีนายทองอิน แปโค เป็นกำนันคนแรก ปัจจุบันตำบลนาคูณใหญ่มีหมู่บ้านทั้งหมด 7 หมู่บ้าน

ลำดับกำนันตำบลนาคูณใหญ่

1.นายทองอิน แปโค
2. นายบาน มั่นธง
3. นายสนธิ์ อินทริง
4. นายคำปัน เรืองขวัญ
5. นายไตรวิช ตุธิรัตน์
6. นายสมัย ทัดสา คนปัจจุบัน

<u>สภาพทั่วไป</u>

ตำบลนาคูนใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีพื้นที่ทั้งหมด 13 ตารางกิโลเมตร หรือ 8,125 ไร่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรจำนวน 6,906 ไร่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำและลำห้วยไหลผ่านและมีหนองน้ำอยู่จำนวนมาก

<u>อาณาเขตตำบลนาคูณใหญ่</u>

ทิศเหนือ จดบ้านหนองนกทา ตำบลโพนสว่าง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
ทิศใต้ จดบ้านหนองบัว ตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันออก จดบ้านนาคำ ตำบลบ้านค้อ อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก จดบ้านตาล ตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

พิกัดที่ตั้ง

ตำบลนาคูณใหญ่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 34-38 องศาเหนือ และเส้นลองติจูดที่ 06-13 องศาตะวันออก เป็นพื้นที่ในเขต อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม(เอกสารบรรยายสรุปของ อบต. นาคูณใหญ่)

การปกครอง

ตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จัดตั้งเป็นองค์กรการบริการส่วนตำบล ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 มีจำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 7 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านม่วง	หมู่ที่ 2	บ้านนาคูณใหญ่
หมู่ที่ 3	บ้านนาคูณทุ่ง	หมู่ที่ 4	บ้านนาคูณน้อย
หมู่ที่ 5	บ้านหนองหัวงัว	หมู่ที่ 6	บ้านนาคูณน้อย
หมู่ที่ 7	บ้านม่วง		

การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์

พื้นที่ทั้งหมด 11,442 ไร่

พื้นที่ทำนา 7,360 ไร่

- นาดำ 4,027 ไร่
- นาหว่าน 3,363 ไร่

พื้นที่ปลูกมันสำประหลัง 220 ไร่

อื่น ๆ 3,862 ไร่

2 สภาพทางสังคม

2.1 **จำนวนประชากรตำบลนาคูณใหญ่**

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 4,512 คน

ชาย 2,239 คน

หญิง 2,273 คน

จำนวนครัวเรือนเกษตรกร 888 ครัวเรือน

2.2 การคมนาคมติดต่อกับภายนอก

การคมนาคมติดต่อกับภายนอก ตำบลนาคูณใหญ่ สามารถติดต่อกับภายนอกได้ด้วยรถยนต์ตลอดทุกฤดูกาล มีถนนหลวงแผ่นดิน สายคอนเชียงบาล ศรีสงครามผ่าน มีรถโดยสารประจำทางจากอำเภอบ้านแพง ไปยังสกลนคร และจากอำเภอนาหว้าไปอำเภอศรีสงคราม วันละ 4-5 เที่ยว มีความสะดวกสบายพอสมควร

2.3 การศึกษา

การจัดการศึกษาในตำบลนาคูณใหญ่ เป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับ มีสถานศึกษาของรัฐบาลจำนวน 2 โรงเรียน เป็นโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนม เขต 2 มีรายละเอียด คือ

ประเภท	บุคลากร/ครู			นร.ก่อนประถม			นร.ประถม			นร.มัธยม			หมายเหตุ
	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	ช	ญ	ร	
ร.ร.ชุมชนประสานมิตร	11	16	27	55	49	104	96	125	221	57	44	101	
ร.ร.นาคูณน้อยหนองหัวงัว	7	6	13	32	28	60	104	79	183	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอัมพวัน	-	2	2	16	19	35	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดจอมแจ้ง	-	2	2	19	23	42	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดศรีสว่าง	-	2	2	18	24	42	-	-	-	-	-	-	
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดชนะสังวรณ์	-	2	2	13	16	29	-	-	-	-	-	-	
รวม	18	29	42	153	159	312	200	204	404	57	44	101	

2.4 วัฒนธรรมและประเพณี

2.4.1 ประเพณีตามจารีตหรือฮีต 12 ครอง 14

ฮีตหรือจารีต เป็นระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ โดยมากเป็นชุมชนเผ่าลาว ที่อพยพมาจากจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นความเชื่อจารีตการปฏิบัติต่างๆจึงไม่แตกต่างกันมากนักกับชาวอุบลราชธานี นับถือและปฏิบัติตามฮีต 12 เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตโดยกำหนดไว้ทั้ง 12 เดือนว่าต้องทำอะไรบ้าง เป็นข้อกำหนดที่ชุมชนต้องดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ครอง 14 เป็นแนวดำเนินชีวิตของบุคคลต่อบุคคล หรือบุคคลต่อตำแหน่งหน้าที่ เรียกว่าครอง หรือครรลอง ในปัจจุบันทั้งฮีต 12 ครอง 14 ได้ละการปฏิบัติไปเป็นบางส่วน เนื่องจากสภาพทางสังคมเปลี่ยนไป แนวดำเนินชีวิตหรือข้อปฏิบัติของบุคล ก็เปลี่ยนไป จากครอง 14 ก็เปลี่ยนไปเป็นกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับของทางราชการแทน

2.4.2 ประเพณีและความเชื่อนอกเหนือจากหลักการทางศาสนา

ประเพณีที่เคยมีการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่นอกเหนือจากหลักการทางศาสนา หลายๆอย่างได้ถูกลืม และไม่นำมาปฏิบัติกันแล้ว เช่น การเลี้ยงผีตาแฮก การสู่ขวัญข้าวสู่ขวัญลาน ฯ ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การคมนาคม และอื่นๆ ทำให้ประเพณีหลายอย่างกลายเป็นความงมงาย ไร้ความหมาย คนแก่คนเฒ่าก็ไม่ได้สั่งสอนอบรม หรือให้ความหมาย ความสำคัญของประเพณี คนรุ่นใหม่จึงได้เลิกการปฏิบัติไป

2.5 ศาสนา ความเชื่อและการเคารพนับถือ

ชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ เดิมนับถือศาสนาพุทธ 100 % ต่อมาราวปี พ.ศ. 2510 มีบาทหลวงเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ นิกายโปเตสแตนซ์ ปัจจุบันมีชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ประมาณ 30 ครอบครัว ประมาณ 150-200 คน ประชากรส่วนใหญ่ยังนับถือศาสนาพุทธ มีวัดพุทธศาสนาทั้งสิ้น 6 วัด เป็นวัดในมหานิกาย 4 วัด ธรรมยุตินิกาย 2 วัด มีพระ 8 รูป สามเณร 7 รูป แม่ชี 3 คน

2.6 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มชุมชน

2.6.1 ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบกลุ่มและการช่วยเหลือกัน

ด้วยเหตุที่ประชากรของตำบลนาคูณใหญ่ มีพื้นเพเดิมเป็นคนอพยพมาจากจังหวัดอุบลราชธานี เป็นคนเผ่าลาว โดยมากจึงเป็นเครือญาติกันมาก่อน ดังนั้นระบบเครือญาติถัมภ์ค้ำชู

การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตที่ได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นปกติ แม้ระยะหลังประเพณีของการช่วยเหลือกันบางกิจกรรมจะลดละการปฏิบัติไปบ้างแล้ว แต่ก็ยังคงพบได้อยู่ เช่น ประเพณีการลงแขก
ทำงาน(การวาน หรือการขอแรง)

2.6.2 การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่ม และผลของกิจกรรม

การจัดการความสัมพันธ์หรือการจัดการกลุ่ม หากหมายถึงกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยการชักจูง ชี้นำของภาครัฐ แล้ว โดยมากมักต้องมีผลประโยชน์หรือข้อต่อรองเป็นเงื่อนไข หากแต่การรวมกลุ่มกันเองของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมใดๆที่มีความสนใจร่วมกันแล้ว จะเป็นไปในลักษณะที่เป็นธรรมชาติมากกว่า เช่นการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดกิจกรรมทำบุญตามประเพณีต่างๆ กิจกรรมด้านความเชื่อถืออื่นๆ ส่วนผลของกิจกรรมร่วมกันก็มักขึ้นกับรูปแบบของการรวมกลุ่มกันข้างต้น

2.6.3 ปัญหา ความขัดแย้งและการช่วยเหลือ

เดิม หากมีความขัดแย้งกันของบุคคลในท้องถิ่น จะมีผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นคนที่มีอาวุโสของตระกูลนั้นๆ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยประนีประนอม หรือให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชาวบ้านตำบลนาคูณใหญ่เรียกว่า **จ้าวโคตร** ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นทั้งทนายความ และผู้พิภากษาไปในตัวและก็มักจะจบเรื่องราวต่างๆได้ด้วยดีเสมอๆ แต่จากการเจริญของการศึกษา การคมนาคมและกระแสโลกาภิวัฒน์ ระบบจ้าวโคตร กำลังจะเสื่อมความน่าเชื่อถือ การยอมรับ จากชุมชนไปและหันไปหาระบบยุติธรรมตามกระบวนการกฎหมายบ้านเมืองไป

ชนเผ่าและชาติพันธุ์

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนหรือชนเผ่าดั้งเดิมของตำบลนาคูณใหญ่ เป็นชนเผ่าลาวที่อพยพมาจากทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำของ(แม่น้ำโขง)และอพยพมาจากอุบลราชธานี จำปาศักดิ์และปากเซ ในภายหลังจึงปรากฏมีชนเผ่าอื่นๆมาผสมผสานกันอยู่ในลักษณะเป็นเขย เป็นสะใภ้ ได้แก่ชนเผ่าญ้อ เผ่าภูไท เผ่ากะเลิง เผ่าไทยกลาง เผ่าจีน เผ่าญวน และเผ่าฝรั่งจากตะวันตก

คำถามวิจัย

คำถามหลัก

จะมีวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดตำรับยาโบราณ และส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ได้อย่างไร

คำถามรอง

1. สถานการณ์ด้านสุขภาพของชาวตำบลนาคูณใหญ่เป็นอย่างไร
2. องค์ความรู้ในตำรับยาโบราณมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อหาวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดตำรับยาโบราณของไทบ้านตำบลนาคูณใหญ่
2. เพื่อหารูปแบบการส่งเสริมการใช้สมุนไพรประจำบ้านของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่

สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน

- บ้านนาคูณน้อย หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6
- บ้านนาคูณใหญ่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3
- บ้านม่วง หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 7
- บ้านหนองหัวงัว หมู่ 5

การดำเนินกิจกรรม

ระยะแรก 5 เดือน

1. ประชุมเตรียมความพร้อมทีมงาน
2. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับไทบ้าน
3. สำรวจข้อมูลสภาพชุมชน โดยการสำรวจข้อมูล สัมภาษณ์ ทำแผนที่ และประชุมกลุ่มย่อย ในประเด็นดังต่อไปนี้
   - สภาพพื้นที่ชุมชน
   - ประวัติ

- ความเชื่อ ศาสนา
- สังคม วัฒนธรรม
- ภูมิปัญญาไทบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
- การศึกษา
- การปกครอง
- การสาธารณสุข

4. จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนไทบ้าน ในด้านการดูแลรักษาสุขภาพ พฤติกรรมการใช้ยา ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงในการใช้ยาสมุนไพรและยาแผนปัจจุบัน
5. สำรวจและรวบรวมตำรับยาพื้นบ้านที่เป็นหนังสือผูก ใบลาน
6. แปลหนังสือผูก ใบลาน เป็นหนังสือภาษาไทย แล้วนำมาจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อใช้ในการฝึกอบรมหมอพื้นบ้านและชาวบ้าน
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ระยะแรก 5 เดือน

1. ทีมวิจัยเข้าใจในการดำเนินโครงการวิจัย
2. ไทบ้านเกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัยและให้ความร่วมมือ
3. ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสภาพชุมชนในประเด็นต่อไปนี้
    - สภาพพื้นที่ชุมชน
    - ประวัติความเป็นมาของชุมชน
    - ความเชื่อ ศาสนา
    - สังคม วัฒนธรรม
    - ภูมิปัญญาไทบ้านในด้านต่าง ๆ และเรื่องสมุนไพร
    - การศึกษา
    - การปกครอง
    - การสาธารณสุข
4. ได้ข้อมูลในด้านการดูแลรักษาสุขภาพของชุมชน
5. ทราบพฤติกรรมการใช้ยาของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้ยาสมุนไพรและ

ยาแผนปัจจุบัน

6. ไทบ้านเห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของการดูแลรักษาสุขภาพและการใช้ยาสมุนไพร
7. ได้ข้อมูลตำรับยาพื้นบ้านจากหนังสือผูก ใบลาน และภาพถ่ายพืชสมุนไพร
8. ได้เอกสารแปลตำรับยาโบราณที่เป็นภาษาไทย
9. ได้หนังสือคู่มือตำรับยาสมุนไพรสำหรับใช้ในการอบรมหมอพื้นบ้านและไทบ้าน
10. ได้แนวทางในการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ และแนวทางการส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรประจำบ้านที่จะนำไปทดลองปฏิบัติช่วงต่อไป

กระบวนการ / วิธีการศึกษาวิจัย

1.1 การประชุมทีมวิจัย เป็นการเตรียมความพร้อมของทีมงาน การวางแผนร่วมกันในการกำหนดแนวทางการศึกษาวิจัย พร้อมกับการแบ่งภาระงาน หน้าที่ในทีมงานตามความถนัดและความสมัครใจ
การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ อีกทั้ง เป็นการซักซ้อมความเข้าใจ ความเห็น ความเข้าใจให้ตรงกันในทีมงาน

1.2 การประสานกับแกนนำชุมชนและการประชุมร่วมกับผู้นำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจในภารกิจงานวิจัย ในวัตถุประสงค์การวิจัย วิธีการและกระบวนการวิจัย เพื่อให้ได้รับการอำนวยความสะดวกและความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อให้ได้รับข้อมูลที่เป็นจริงและความสำเร็จของการวิจัย

1.3 การสำรวจชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชน และข้อมูลที่เน้นหนักคือข้อมูลด้านสาธารณสุข การเจ็บป่วย การรักษาพยาบาล การใช้ยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร และค่าใช้จ่ายในการรักษาแต่ละครั้งแต่ละโรค การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.4 การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกับไทบ้านเรื่องสมุนไพร เป็นการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและทีมวิจัย มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การรักษาโรคด้วยสมุนไพร การแลกเปลี่ยนตำรับยาพื้นบ้าน พร้อมทั้งได้แทรกความรู้เรื่องยาสมุนไพร เรื่องโรคและการเกิดโรค การป้องกัน และการสร้างเสริมสุขภาพก่อนจะเจ็บป่วย การออกกำลังกายที่ถูกวิธีและเหมาะสมกับเพศและวัยของแต่ละคน

1.5 การสำรวจและรวบรวมตำรับยาโบราณ ตำรายาพื้นบ้าน เป็นการออกสำรวจเก็บรวบรวมตำรับยาโบราณที่เป็นหนังสือผูกใบลาน หนังสือสมุดบันทึกเป็นภาษาไทยแต่เก่าเก็บ โดยการเช่า (เป็นการสร้างค่าให้ตำรับยาโบราณ)การยืม มาถ่ายเอกสาร จะไม่นำเอาต้นฉบับจริงมา พร้อมกับให้การแนะนำไทบ้านที่เป็นลูกหลานหมอยาสมุนไพร ที่ครอบครองตำรับยาโบราณดังกล่าวอยู่ ในการอนุรักษ์และเก็บตำรับยาโบราณเหล่านี้ไว้ก่อนที่จะถูกขายไป

1.6 การแปลหนังสือผูกใบลานเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เป็นกระบวนการในการอนุรักษ์คุณค่าของตำรับยาโบราณมิให้เสื่อมค่าไปโดยที่ผู้ครอบครองไม่รู้ค่าด้วยว่าไม่สามารถอ่านหรือสื่อความหมายได้ หนังสือผูกใบลาน เป็นตำรับยาที่หมอสมุนไพรสมัยก่อนได้บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรที่นิยมใช้ในภูมิภาคภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยไปตลอดประเทศลาวและกัมพูชาบางส่วน โดยมีตัวอักษรที่นิยมใช้อยู่ 3 แบบ คือ

อักษรตัวธรรม ใช้บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนา ชาดก วรรณคดี ปรัชญาคำสอนชั้นสูง ตำรับยา

อักษรขอม ใช้บันทึกเรื่องราวของคาถาอาคม บทสวด เรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ วรรณคดี

อักษรไทยน้อย (ไม่ใช่อักษรตัวลาว) และอักษรลาว ใช้บันทึกบทกลอน กลอนลำ ผญาภาษิต โตงโตย และเรื่องราวพื้นบ้านพื้นเมืองทั่วๆไป และตำรับยาที่ถอดความจากใบลานที่เป็นตัวธรรมอีกชั้นหนึ่ง

ปัจจุบันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ไม่ได้มีการเรียนการสอนตัวอักษร หลักภาษา หลักการใช้การอ่านตัวอักษรดังกล่าวอีกแล้ว คนที่สามารถอ่านได้ส่วนใหญ่คือพระหรือผู้ที่เคยบวชเรียน
มาก่อน แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก คนเฒ่าคนแก่ที่อ่านได้ กลับสายตาไม่ดี คนที่พอมีสายตาดีอยู่บ้างก็หลงลืมไปเนื่องจากการไม่ได้อ่าน ไม่ได้ทบทวนมานาน จึงเป็นการลำบากที่ทีมวิจัยต้องเสาะแสวงหา ทีมงานวิจัยมีผู้ที่สามารถพอจะอ่านได้บ้าง คือ นายอาคม กัดสาพิมพ์ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของสำนวนภาษา

กระบวนการเรียนรู้ในจุดนี้ ทีมวิจัยได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์ เรียนกับพ่อใหญ่กว้าง บ้านหนองกุง, หลวงพ่อวีระ วัดบ้านหนองศาลา ตำบลเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พอมีความรู้ในการอ่านบ้าง
ประกอบกับการตรวจสอบข้อความจากหนังสือบันทึกของหมอยา ซึ่งเข้าใจว่าเป็นการถอดความมาจากหนังสือผูกใบลาน ผูกใดผูกหนึ่ง เพราะถึงแม้จะเขียนเป็นภาษาลาว และภาษาไทยปัจจุบันแล้วแต่สำนวนยังเป็นสำนวนลาวอยู่ นอกจากนี้ ทีมวิจัยยังได้เสาะแสวงหาตำรับยาที่เป็นหนังสือใบลาน

ทั้งที่จารเป็นอักษรตัวธรรม และตัวอักษรลาว จากหมอยา ที่เมืองโพนโฮง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของตำรา อีกด้วย จึงทำให้สามารถแน่ใจได้ถึงความถูกต้องสมบูรณ์แห่งการแปลและเรียบเรียง จนสามารถจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มได้สำเร็จแม้จะล่าช้ากว่าแผนกิจกรรมไปมากก็ตาม

1.7 การเรียบเรียงและจัดพิมพ์ หลังจากการแปลจากหนังสือผูกใบลาน(หนังสือก้อม)แล้ว ทีมวิจัยได้ช่วยกันตรวจความสมบูรณ์ ความถูกต้องทั้งในแง่ของตำรับยาและสำนวนภาษา แล้ว ฝ่ายเลขานุการได้พิมพ์ต้นฉบับด้วยคอมพิวเตอร์ ทีมงานอีกส่วนหนึ่งได้ออกสำรวจป่าเพื่อเก็บภาพตัวอย่างต้นยาด้วยกล้องถ่ายภาพ เพื่อประกอบในหนังสือตำรายาสมุนไพร และจะนำไปใช้ในการอบรมขยายผลและส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้ยาสมุนไพรควบคู่ไปกับยาแผนปัจจุบันต่อไป การสั่งพิมพ์เป็นรูปเล่ม นับเป็นความยากลำบากมากอีกขั้นหนึ่ง เนื่องจากจำนวนที่สั่งพิมพ์ในชั้นแรกเพียง 130 เล่ม เป็นจำนวนที่น้อยเกินไป โรงพิมพ์ไม่สามารถพิมพ์ให้ได้ อีกทั้งราคาต่อเล่มสูงมากเกินความเป็นจริง หัวหน้าทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการบริหารจัดการ โดยการสั่งเพิ่มจำนวนเป็น 200 เล่ม โดยใช้งบประมาณเพิ่มเติมบางส่วนจากค่าตอบแทนทีมวิจัยรวมกับงบประมาณค่าพิมพ์ตำรับยาตามที่ได้เสนอขอต่อ สกว.ภาคไปแล้ว

1.8 การรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 เป็นการรายงานในสิ่งที่ทีมวิจัยได้ปฏิบัติไปแล้วตามแผนกิจกรรมที่ได้เสนอต่อ สกว.ภาค พร้อมทั้งรายงานการเงิน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขปัญหา

แต่ในส่วนของผลการวิจัยทั้งหมดยังไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถนำไปอ้างอิงเป็นงานทางวิชาการได้

นิยามศัพท์

ตำรับยาโบราณ หมายถึง เอกสารหรือหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับยารักษาโรคต่างๆที่บรรพบุรุษได้จดบันทึกไว้เพื่อเป็นตำราหรือเอกสารทางการแพทย์ในสมัยโบราณ

หนังสือผูก หมายถึง เอกสารที่จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ โดยมากมักจารหรือจดบันทึกบนใบลาน หรือใบตาล แล้วมัดรวมกันไว้เป็นเล่มโดยการเจาะแล้วใช้เชือกร้อยมัดไว้

หนังสือก้อม หมายถึง หนังสือผูกขนาดเล็ก หรือหนังสือที่จดบันทึกเรื่องราวที่มีเนื้อความไม่ยาวนักและมักเป็นเอกสารส่วนบุคคล

ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินงานช่วงที่ 1

ลำดับ	กิจกรรม / ขั้นตอน	ระยะเวลาดำเนินการ / เดือน						
		1	2	3	4	5	6	7
	เป้าหมาย							
1	ทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย 4 หมู่บ้าน							
2	จัดประชุมเตรียมแนวคิด และแนวทางกระบวนการทำงานร่วมกัน							
3	ทีมวิจัยและคณะทำงานร่วมกันศึกษาข้อมูล							
	- เอกสาร							
	- บุคคล							
4	การสำรวจชุมชน รวบรวมเอกสารหนังสือผูกใบลาน							
5	จัดการข้อมูล อ่านและแปลเอกสารหนังสือผูก ใบลาน							
6	เรียบเรียงเอกสารตำรับยา และพิมพ์							
7	รายงานความก้าวหน้าของโครงการ							

ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินงานช่วงที่ 2

ลำดับ	กิจกรรม / ขั้นตอน	ระยะเวลาดำเนินการ / เดือน						
		8	9	10	11	12	13	
1	เวทีทบทวนแผนการดำเนินกิจกรรมช่วงที่ 1 และ 2	—						
2	กิจกรรมสัมมนาหมอพื้นบ้านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของตำรับยา แก้ไขเพิ่มเติม		—	—	—			
3	ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ กิจกรรมเดินป่าสำรวจสมุนไพร				—			
4	จัดพิมพ์ตำรับยาฉบับที่ถูกต้องเป็นรูปเล่ม					—		
5	จัดเวทีชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านทุกหมู่บ้าน						—	
6	แลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานโครงการพร้อม						—	
7	เสนอขอรับการสนับสนุนจากองค์กรชุมชน และสถานีอนามัย						—	—
8	เวทีสรุปบทเรียนโครงการวิจัยการอนุรักษ์ตำรับยาโบราณ เขียนรายงานเป็นรูปเล่มและนำเสนอผลการวิจัย							—

ทีมวิจัย

1. นายวรรณดี โทสวนจิต หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายปัญญา อุปศรี ทีมวิจัย
3. นายสัน สาระปา ทีมวิจัย
4. นายอาคม กัดสาพิมพ์ ทีมวิจัย
5. นายทองอยู่ ปิลอง ทีมวิจัย
6. นายเรรันต์ โทสวนจิต ทีมวิจัย
7. นางวารีรัตน์ ศรีมุงคุล ผู้ช่วยนักวิจัย

บทที่ 2
ทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ภาษาและตัวอักษรไทยอีสาน

ภาคอีสานมีประชากรหลากหลายวัฒนธรรม แบ่งตามภาษาพูดได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มไทย-ลาว กลุ่มเขมร-ส่วย (กูย) และกลุ่มไทยโคราชหรือไทยเบิ้ง ทั้งสามกลุ่มนี้มีภาษาพูด ตัวอักษรแตกต่างกันไป นั่นคือ กลุ่มไทย-ลาว ใช้ภาษาถิ่นอีสาน อักษรธรรม (สกุลอักษรมอญ) และอักษรไทยน้อย (สกุลพ่อขุนรามคำแหง) ส่วนวรรณกรรมอีสาน มีรูปแบบและเนื้อหาเหมือนวรรณกรรมในล้านช้าง (คือประเทศลาวปัจจุบัน) กลุ่มเขมร ใช้ภาษาเขมร อักษรขอม ส่วนชาวส่วย (กูย) นั้น ไม่มีอักษรของตนเอง กลุ่มไทยโคราช ใช้ภาษาถิ่นภาคกลาง ใช้อักษรไทยและอักษรขอมเหมือนกับภาคกลาง (ธวัช ปุณโณ ทก. ๒๕๔๔ ข : ๑)

1.2 สภาพทางภาษาของท้องถิ่นอีสาน

ประชาคมอีสานในอดีต ผูกพันกับราชธานี (สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี) น้อยมาก ส่วนใหญ่จะผูกพันกับล้านช้าง เนื่องจากกลุ่มชนส่วนใหญ่อพยพมาจากล้านช้างนั่นเอง ประชาชนในภาคอีสาน ๒ ใน ๓ จึงพูดภาษาใกล้เคียงกับภาษาล้านช้าง ที่เรามักเรียกกันอย่างผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒)

ภาษาถิ่นอีสานนั้น ใช้กันทั่วๆ ไปในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิ หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ และบางส่วนของจังหวัดสกลนคร ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และนครราชสีมา ภาษาที่ใช้นี้มีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน เช่นการใช้คำ หน่วยเสียง พยัญชนะ สระ จะต่างกันบ้างที่วรรณยุกต์ มีระดับเสียงต่างกันบ้าง เช่นที่จังหวัดเลย ชัยภูมิ นครพนม สกลนคร

นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นย่อยๆ อีก เช่น ภาษาภูไทย ภาษาญ้อ ภาษาแสก ภาษาพวน ภาษากะเลิง กะโส้ (ในจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร) ซึ่งน่าจะเป็นภาษาของชนกลุ่มน้อยที่ถูกเกลี้ยกล่อมอพยพมาจากลาวตอนบน ในสมัยรัชกาลที่ ๓

ส่วนภาษาเขมร ส่วย (กูย, กวย) เยอ ซึ่งใช้พูดในบางส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ น่าจะเป็นวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมสมัยขอมเรืองอำนาจในภูมิภาคนี้ สำหรับภาษาชาวบน เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อย กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณเทือกเขาดงพระยาเย็น อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา จนสุด จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมประชากรที่พูดภาษาชาวบน ประมาณหมื่นคน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓)

ฉะนั้น ภาษาอีสานในที่นี้ จะหมายเฉพาะภาษาที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่เรียกกันผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" หรือ "ลาวอีสาน" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓) ซึ่งจริงๆ แล้ว ควรเรียกว่า "ภาษาไทยอีสาน"

1.3 ตัวอักษรไทยอีสาน

ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๔ ข : ๒๕) ได้อธิบายเกี่ยวกับอักษรไทยอีสานไว้สรุปได้ว่า ในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของกลุ่มชนในภาคอีสาน นิยมใช้ใบลานมากกว่ากระดาษ (ทั้งกระดาษสาและสมุดข่อย) ตัวอักษรที่ชาวอีสานใช้นั้นต่างไปจากตัวอักษรไทยในภาคกลาง เรียกว่า "อักษรตัวธรรม" อย่างหนึ่ง และ "อักษรไทยน้อย" อีกอย่างหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 อักษรตัวธรรม

มีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือ จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่า เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ ตัวอักษรมีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้เฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏอักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑)

อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ทางภาคอีสานเรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" เพราะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า อักษรธรรมหรือหนังสือธรรม พบหลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นอักษรร่วมสมัยอยุธยา คือจารึกวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

เป็นศิลาทรายสีแดงรูปใบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้น เชื่อว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน (พบที่จังหวัดหนองคาย) จารเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุด ปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑) ส่วนหลักฐานที่พบในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด ในนครเวียงจันทน์ (พ.ศ. ๒๐๓๗) ตรงกับสมัยพระราชแสนไทย รองลงมาได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลวง ที่หลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๖๗) ตรงกับสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ล้านช้าง ใช้อักษรธรรมก่อน พ.ศ. ๒๐๓๓ และใช้จารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาลัทธิหีนยานเรื่อยมา พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบพระศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีความใกล้ชิดกับวัด จึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

1.3.2 อักษรไทยน้อย

เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย มีอักขระวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บางส่วน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒๕) รัฐบาลลาวในยุคต่อมาได้พัฒนาอักษรไทยน้อย ทั้งรูปแบบและอักขรวิธีแตกต่างไปบ้าง ใช้เป็นภาษาราชการของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน อาจารย์มนัส สุขสาย (๒๕๔๓ : ๑๒๗) กล่าวคล้ายกันว่า อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเข้ามาสู่ภาคอีสานจากล้านนา ผ่านมาทางล้านช้าง โดยอักษรธรรมนั้น จะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา ถือเป็นอักษรชั้นสูง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องราวคำสอนทางศาสนานั้นจะไม่พบว่ามีการจารด้วยอักษรไทยน้อยเลย ส่วนชาวบ้านทั่วๆไป ก็ไม่กล้าเอาอักษรธรรมมาเขียนเรื่องทั่วๆ ไป เพราะกลัวบาป จึงใช้ตัวอักษรที่เขียนง่ายๆ คืออักษรไทยน้อย

อักษรทั้งสองแบบนี้ ชาวอีสานและชาวลาว ได้ใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ตำนานบ้านเมือง ตำราต่างๆ ตลอดจนคัมภีร์พุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และดินแดนอื่นๆ ให้แก่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๘๙) จึงได้จัดการปกครองหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงใหม่ โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล ต่อมา ในสมัย

รัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา
(พ.ศ. ๒๔๖๔) อิทธิพลจากราชธานีได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีสานมากขึ้น ประชาชนเริ่มเรียนภาษาไทยกลางและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อราชการ อักษรอีสานทั้งสองแบบเริ่มหมดความสำคัญลง ในปัจจุบันจะพบอักษรเหล่านี้อยู่ในใบลาน ในวัดเท่านั้น

สำหรับอักษรขอมนั้น จากหลักฐานจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน ตามลุ่มน้ำมูล พบว่าขอมเคยมีอิทธิพลและครอบครองดินแดนแถบนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ พบว่ามีการใช้อักษรขอมสมัยพระนคร หรือขอมโบราณ ซึ่งคลี่คลายมาจากอักษรปัลลวะ (อินเดียใต้) เช่น จารึกเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา จารึกอุบมุง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จารึกปราสาทหินพนมวัน จารึกปราสาทหินพิมาย จารึกสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ -๑๗๖๒) ขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางภาษาขอมใดๆ ต่อเนื่องมา จนกระทั่งเกือบ ๓๐๐ ปีต่อมา จึงปรากฏวัฒนธรรมไทย-ลาวในดินแดนแถบนี้ แต่ไม่พบว่า กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวได้ใช้อักษรขอมในการเขียนหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากสุโขทัย ที่ใช้อักษรขอมเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีมาตลอดจนถึงสมัยกรุงเทพฯ (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ก : ๑๔)

วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ และปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น มีต้นฉบับเป็นอักษรขอม ในพงศาวดารพบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ให้แสวงหาพระไตรปิฎกลาวรามัญ มาชำระแปลงออกเป็นหนังสือขอมแบบไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับครูเดิม

ในการสอบพระปริยัติธรรมชั้นต้น ใช้วิธีสอบด้วยปากเปล่า ได้ใช้หนังสือขอมใบลานเป็นข้อสอบแปล สถานที่สอบคือวัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง วัดสุทัศน์บ้าง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกว่า สอบในสนามหลวง และในการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรขอมเป็นภาษามคธ ถือเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ การใช้อักษรไทยพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม

พระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบด้วยปากเปล่า เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนภาษาไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรมาจนถึงปัจจุบัน อักษรขอมแบบไทยจึงหมดความจำเป็นไป (สวัสดิ์ วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๑ - ๓)

จึงน่าจะสรุปได้ว่า อักษรขอมนั้นเคยมีการใช้ในภาคอีสานเมื่อ ประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว และผู้ใช้นั้น ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ ที่สืบทอดวัฒนธรรมมาจนปัจจุบันหรือไม่ แต่ผู้ใช้และสืบสานอย่างต่อเนื่องมา กลับเป็นคนไทยในราชธานี ซึ่งได้ใช้อักษรขอมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา ใช้อักษรไทยในการบันทึกเรื่องราวทั่วไป คล้ายกับบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานที่ใช้อักษรธรรมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา และใช้อักษรไทยน้อยในการบันทึกเรื่องราวทั่วๆ ไป ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องราวของภาษาไทยอีสาน จึงน่าจะกำหนดขอบเขตด้านตัวอักษรเฉพาะ "อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย" เพราะเป็นอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเป็นภาษาไทยอีสานเป็นส่วนมาก ส่วนอักษรขอมนั้น ใช้บันทึกพระไตรปิฎก ซึ่งน่าจะเป็นผลงานของชาวไทยเมืองหลวง กระนั้นก็ตาม ไช่ว่าการศึกษาอักษรขอมจะไม่สำคัญก็หาไม่ ยังมีคัมภีร์ฎีกาทางพระพุทธศาสนาอีกจำนวนมากที่จารึกด้วยอักษรขอมซึ่งเรายังแปลไม่หมด (สวัสดิ์ วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๔)

ปัจจุบัน มีชาวต่างชาติอีกหลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน เช่น ชาวจีน ชาวเวียดนาม เป็นต้น ได้สืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ผสมกลมกลืนกับชาวอีสานดั้งเดิมบ้าง บางส่วนรับและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทย-ลาว บางส่วนยังยึดถือวัฒนธรรมประเพณี ใช้ภาษาและอักษร เฉพาะในกลุ่มของตน แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน

ตารางแสดงกลุ่มชน ตัวอักษรและภาษาที่ใช้ในภาคอีสาน

ภาษา	อักษร	บริเวณที่ใช้
ไทยอีสาน (ลาว)	ธรรมอีสาน ไทยน้อย	ส่วนใหญ่ของทุกจังหวัดในภาคอีสาน (ยกเว้นนครราชสีมา) เช่น อุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เพชรบูรณ์ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิ หนังบัว ลำภู อำนาจเจริญ
เขมร ส่วย (กวย หรือ กูย) เยอ	ขอม (ไม่ปรากฏอักษรภาษาส่วยและภาษาเยอ)	บางส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์
ไทยโคราช	ขอม ไทย	ส่วนใหญ่ของจังหวัดนครราชสีมา
ภูไท ย้อ แสก พวน กะเลิง กะโส้	ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตัวอักษร	บางส่วนของจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร
ภาษาชาวบน	ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตัวอักษร	กระจัดกระจายอยู่บริเวณเทือกเขาดงพระยาเย็น (จังหวัดนครราชสีมา จนถึงเพชรบูรณ์)
ภาษาไทยกลาง	ไทย	เป็นภาษาราชการใช้ในทุกจังหวัด
ภาษาต่างประเทศ เช่น จีน เวียดนาม	จีน โรมัน	มีการใช้เล็กน้อย ตามกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในช่วงหลัง

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

หากจะศึกษาเพื่อให้เข้าใจถึงรากหรือพื้นเดิมทางวัฒนธรรมของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่ คงหนีไม่พ้นต้องศึกษาถึงวรรณกรรม ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนคนอีสานหรือวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือการยอมรับวัฒนธรรมจากอินเดียที่มีพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน แต่การผสมผสานความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณของชาวท้องถิ่นย่อมแตกต่างกันไป ชาวไท-ลาวที่อยู่ในภาคอีสานส่วนใหญ่ได้รับสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง แล้วเข้ามาตั้งภูมิสถานปะปนกันกับชาวท้องถิ่นเดิมที่ได้รับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงบางส่วนแล้ว การอพยพของชาวไท-ลาวจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยในดินแดนอีสานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาจากผลทางการเมืองมากกว่าการสมัครใจอพยพมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน

ดังนั้นกลุ่มคนลาวที่อพยพมาอยู่ในดินแดนอีสานในครั้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นคนส่วนใหญ่ของภาคอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงมาตลอด ทำให้จารีตประเพณีความเชื่อและบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนปรัชญาชีวิตของวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงจึงมีความสำคัญมากในภูมิภาคอีสาน ดังนั้นจึงต้องกล่าวถึงการพัฒนาทางวัฒนธรรมลุ่มแม้น้ำโขงอันมีอาณาจักรลานช้างเป็นศูนย์กลางควบคู่ไปกับการสืบทอดวัฒนธรรมอีสาน การศึกษาวรรณกรรมอีสานพบว่าส่วนใหญ่ได้รับสืบทอดมาจากวรรณกรรมในลุ่มแม่น้ำโขง และบางส่วนปราชญ์อีสานได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ความเชื่อและธรรมเนียมในการประพันธ์ วรรณกรรมที่นักปราชญ์ชาวอีสานสร้างสรรค์ยังคงรักษารูปแบบเดิมทั้งสิ้น วรรณกรรมอีสานจึงมีลักษณะเช่นเดียวกันกับวรรณกรรมล้านช้าง

การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของล้านช้างมาจากอาณาจักรล้านนา ในสมัยราชวงศ์มังรายและได้เข้มข้นมากขึ้นในปลายราชวงศ์มังรายเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช รัชทายาทล้านช้าง เสด็จไปครองราชย์ที่ล้านนาใน พ.ศ. 2089-2090 แล้วจึงกลับไปครองล้านช้าง ต่อ

จากพระบิดา พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้นำเอาสรรพวิชาและนักปราชญ์ราชบัณฑิต ติดตามพระองค์กลับไปล้านช้างจำนวนมาก รวมทั้งนำเอาพระแก้วมรกต พระแทรกคำ ไปด้วย การสืบทอดพุทธศาสนาของล้านช้างก็เช่นเดียวกัน นักปราชญ์ในอาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย คัมภีร์พุทธศาสนาจากล้านนาเป็นส่วนใหญ่ สมัยพระเจ้าโพธิสาราช ทรงส่งราชทูตไปขอพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์

ฉะนั้นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยราชวงศ์มังรายของล้านนา จึงได้เข้าสู่อาณาจักรล้านช้างอย่างมากในช่วงนี้พร้อมกับที่ล้านช้างได้แพร่วัฒนธรรมอย่างอื่นเข้าไปยังล้านนาด้วยในลักษณะผสมผสานและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่น นอกจากนี้วรรณกรรมนิทานและนิยาย ของล้านนาคงได้เข้าไปสู่อาณาจักรลานช้างในช่วงสมัยนี้มากเช่นกัน วรรณกรรมที่สืบทอดจากลานนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรลานช้างสืบต่อมาและได้แพร่กระจายไปตามลุ่มแม่น้ำโขง ชาวไท-ลาวที่อยู่ในดินแดนอีสานได้รับเอาวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงสืบมา และไม่แปลกอะไรที่วรรณกรรมอีสานจำนวนมากมีเนื้อเรื่องเดียวกันกับวรรณกรรมล้านนา วรรณกรรมเหล่านี้แม้จะมีแหล่งกำเนิดเดียวกัน แต่เมื่อไปเจริญในท้องถิ่นอื่นเป็นเวลานาน สมัยย่อมต่อมาย่อมมีการเสริมแต่ง จนวรรณกรรมได้คลี่คลายไปตามแนวปรัชญาของสังคมนั้น วรรณกรรมเรื่องใดที่สามารถตอบสนองแนวความคิด ความเชื่อของสังคมได้มาก เรื่องนั้นย่อมเป็นที่ชื่นของคนในท้องถิ่น เมื่อมีการแพร่หลายมากกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ฉะนั้นวรรณกรรมท้องถิ่นหนึ่งย่อมตอบสนองค่านิยม แนวคิด และปรัชญาชีวิตสังคมท้องถิ่นนั้น วรรณกรรมนั้นจึงจะเจริญรุ่งเรืองอยู่ในสังคมได้นาน การบันทึกวรรณกรรมอีสาน มีอักษรที่ใช้อยู่สองแบบคือ อักษรตัวธรรมและอักษรไทยน้อย อักษรทั้งสองแบบนี้ใช้ควบคู่กันมาตั้งแต่โบราณ อักษรตัวธรรม เป็นอักษรที่มีลักษณะรูปกลมมนคล้ายอักษรมอญ หรืออักษรพื้นเมืองภาคเหนือเรียกว่า อักษรตัวเมือง หรืออักษรลานนา หรืออักษรยวน ชาวอีสานนิยมใช้อักษรตัวธรรมในการบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่งคือ เขียนเรื่องราวที่เป็นคดีธรรม อักษรไทยน้อย เป็นอักษรที่มีรูปคล้ายอักษรไทย และอักษรลาวรวมกัน กล่าวคือ ตัวอักษรส่วนใหญ่เหมือนอักษรไทยปัจจุบัน แต่มีอักขรวิธีบางอย่างต่างกัน และตัวอักษรลาวในปัจจุบันก็ได้พัฒนาการจากอักษรไทยน้อย อักษรไทยน้อยนิยมเขียนเรื่องราวที่เป็นคดีโลก หรือบันทึกเรื่องราวทั่วไป

ลักษณะของวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมของอีสานจากการศึกษาพบว่าแตกต่างจากวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น เพราะวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรม โดยมีวัดเป็นผู้เก็บรักษาและเผยแพร่วรรณกรรม เนื่องจากวรรณกรรมอีสานรุ่งเรืองในหมู่ของชาวบ้าน รูปแบบวรรณกรรมจึงเป็นรูปแบบเฉพาะตัว คือ วรรณกรรมต่างๆ ตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน เป็นภาพสะท้อนของสังคมอีสาน มีความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมที่เป็นเฉพาะของชาวท้องถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไท-ลาวที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อพิจารณาแก่นของวรรณกรรมอีสาน พบว่าโดยส่วนใหญ่ได้รับแนวคิดมาจากพุทธศาสนา และวรรณกรรมอีสานอีกไม่น้อยที่ได้รับแนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ และตอบสนองความต้องการของชาวท้องถิ่นในเรื่องความเชื่อ ค่านิยมของสังคม เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ เป็นความเชื่อเรื่องการขอฝน และตำนานการแห่บั้งไฟธรรมดาสอนโลก เป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณและจารีต โดยเฉพาะการปรับปรุงและพัฒนาการประสมประสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณแบบดั้งเดิมเข้ากับปรัชญาทางพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน และกลายเป็นพุทธศาสนาแบบอีสาน กล่าวคือพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อเรื่องวิญญาณเหล่านั้น ชาวท้องถิ่นอีสานรวมทั้งพระสงฆ์ได้นำเข้ามาผนวกเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิท เช่น การไหว้ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) การแห่บั้งไฟ การไหว้ผีปู่ตา (ผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน) ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมขอฝน มีการนำเอาวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังด้วย ขณะเดียวกันพระสงฆ์จะสวดคาถาปลาค่อ(ปลาช่อน) 108 จบ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกลมกลืนระหว่างพิธีกรรมทางด้านความเชื่อและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นอีสานวรรณกรรมทางด้านพุทธศาสนาของอีสานเป็นเรื่องที่เน้นถึงแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ และมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านจดจำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและถึงกุศโลบายซึ่งนักปราชญ์อีสานได้สร้างสรรค์วรรณกรรรมขึ้นเพื่อการสอนศีลธรรม จริยธรรมและปรัชญาพุทธศาสนาแก่สังคม การจัดประเภทวรรณกรรมอีสานจะพิจาณาจากเนื้อหาของเรื่องเป็นเกณฑ์พิจารณา เนื่องจากวรรณกรรมอีสานในเรื่องเดียวอาจแทรกเรื่องตำนานที่มีการสอนศีลธรรมด้วย ในขณะเดียวกันก็เป็นการเทิดทูนวีรบุรุษด้วย ดังนั้นจึงจำแนก

กว้างๆ โดยพิจารณาจากสาระในเรื่องเป็นเกณฑ์ ดังนี้

1. วรรณกรรมพุทธศาสนา

ได้แก่เรื่องราวทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก ตำนานทางพุทธศาสนา นิทานคติธรรม บางเรื่องน่าจะจัดอยู่ในวรรณกรรมพุทธศาสนาได้ เพราะชาวอีสานเชื่อว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า วรรณกรรมพุทธศาสนาน่าจะจำแนกได้ดังนี้

ก. วรรณกรรมชาดก คือ วรรณกรรมที่ปรากฏในนิบาตชาดกของพุทธศาสนา ได้แก่

- ลำมหาชาติ คือเรื่องพระเวสสันดรชาดก แต่งเป็นสำนวนโวหารอีสาน โดยยกคำบาลีมาและแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน ร้อยกรองตามลักษณะคำประพันธ์อีสานเรียกว่ากลอนลำ
- ท้าวสุทน (พระสุธนมโนราห์)
- ท้าวปาจิต (เป็นเรื่องเดียวกันกับปาจิตกุมารชาดก)
- ท้าวคัททนาม
- นกกระจอก
- พระยาคันคาก

การลำมหาชาติ หรือ พระเวสสันดรชาดก

ที่มาของมหาชาติ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่อยู่ในเรื่อง ทศชาติ หรือเรียกว่า พระเจ้าสิบชาติ จากความเชื่อของชาวพุทธถือว่า พระเวสสันดรเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และบำเพ็ญบารมีอันแรงกล้าก่อนเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า ต้นฉบับมหาชาติของอีสานมีหลายสำนวน แต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกัน มหาชาติของอีสานอาจจะได้รับอิทธิพลจากมหาชาติของล้านช้าง เพราะเหตุผลที่ว่าอีสานรับเอาวัฒนธรรมจากลุ่มแม่น้ำโขง(ลานช้าง)มาตลอด และพิธีกรรมบุญพระเวสส์ของอีสานจะมีลักษณะเช่นเดียวกับมหาชาติของล้านช้าง เนื้อหาของมหาชาติเหมือนกับภาคกลาง แตกต่างเพียงภาษาและสำนวนโวหารอีสานเท่านั้น ในการเทศน์มหาชาติ(บุญพระเวสส์) ของอีสานจะเทศน์พระมาลัยหมื่น พระมาลัยแสนด้วย

1. พระมาลัยหมื่น กล่าวถึงพระมาลัยเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อนมัสการพระจุฬามณีเจดีย์ ได้พบพระอินทร์และพระศรีอารย์ ได้สนทนาเรื่องบุญ-บาป

กับพระศรีอารย์

2. มาลัยแสน ต่อจากมาลัยหมื่น คือพระมาลัยกลับสู่โลกมนุษย์ นำความมาเล่าแก่มนุษย์ เรื่อง บุญ-บาป และให้เร่งทำบุญ เน้นเรื่องพระศรีอาริย์จะมาโปรดโลกในกาลต่อไปผู้ใดได้ฟังมหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้เกิดทันศาสนาพระศรีอารย์

3. สังกาส คือการเทศน์บอกศักราช กล่าวถึงอายุกาลพุทธศาสนาที่ล่วงมาและตอนท้ายเป็นพุทธทำนาย

4. ทศพร เริ่มเรื่องพระเวสสันดร

5. หิมพานต์

6. ทานขัน หรือ ทานกัณฑ์

7. วนปเวศน์

8. ชูชก

9. จุลพน

10. มหาพน

11. กุมารบั้นต้น เริ่มตั้งแต่ต้นจนถึงมะทีฝันร้าย

12. กุมารปั้นปลาย มะทีออกป่า ชูชกเข้ามาขอสองกุมาร

13. มะที

14. สักกะบัน

15. มหาราช

16. สะขะติ หรือ ฉกกษัตริย์

17. นครกัณฑ์

18. สะหลอง (ฉลอง) เทศน์อานิสงส์ของพระเวสสันดร เน้นเรื่องที่ฟังเรื่องพระเวสสันดรจะได้พบพระศรีอาริย์ พรรณนาความสุขสบายในสมัยพระศรีอาริย์

พญาคันคาก

ชาวอีสานทั่วไปเชื่อกันว่าพญาคันคากเป็นเรื่องชาดก แต่จริงแล้วไม่มีปรากฏในนิบาตชาดก โดยทั่วไปของวรรณกรรมอีสานที่พยายามยกให้เป็นชาดก ดังนั้นเรื่องพญาคันคากจึงจัดเป็นชาดกนอกนิบาติการที่ชาวอีสานจัดให้พญาคันคากอยู่ในวรรณกรรม

พุทธศาสนาด้วยเพราะความเชื่อของชาวบ้านและเห็นว่าเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในทางพุทธศาสนา คือ นิยมเทศน์ เพื่อขอฝนเช่นเดียวกันกับการแห่บั้งไฟ ดังนั้นในการเทศน์เรื่องพญาคันคากนี้ชาวบ้านจัดเป็นพิธีใหญ่และถือกันเป็นพิธีเช่นเดียวกันกับ บุญพระเวสส์ (ผะเหวด)

พญาคันคากเป็นเรื่องความเชื่อมากกว่าธรรมะของพุทธศาสนา แต่พระสงฆ์ได้ปรับความเชื่อให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในลักษณะเช่นนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งในขณะเดียวกันก็พบว่าในท้องถิ่นอีสานพยายามปรับความเชื่อเข้าเป็นส่วนของพุทธศาสนาได้อย่างสนิทกลมกลืน เรื่องพญาคันคากมีปรากฏอยู่ทั่วไปเกือบทุกวัดภาคอีสาน เพราะยังใช้ในการเทศน์ในพิธีกรรมขอฝนอยู่ เนื่องจากมีความเชื่อว่า หากฝนไม่ตกตามฤดูกาล เป็นเพราะพญาแถนไม่ยอมให้ฝนตกลงมา พญาคันคากจึงชักชวนสัตว์ทั้งหลายไปปราบพญาแถน พระยาแถนจึงส่งฝนลงมาตามปกติ ฉะนั้นความเชื่อนี้เองที่เวลาฝนไม่ตกตามฤดูกาลชาวบ้านจึงจัดพิธีกรรมอย่างเอิกเกริก

เนื้อเรื่องมีว่า เจ้าเมืองอินทะปัตถนคร มีโอรสผิวพรรณเหมือนคางคก แต่สีเหลืองเหมือนทองคำ ท้าวคันคากเจริญวันอยากได้นางเทวีที่มีโฉมงามเป็นภรรยา แต่หาไม่ได้ แต่ท้าวคันคากหายอมลดความพยายามไม่ จึงได้อธิฐานว่า หากตนมีบุญบารมีที่สร้างไว้แต่ชาติปางก่อนก็ขอให้ได้หญิงงามเป็นภรรยา เรื่องได้ร้อนถึงพระอินทร์ จึงได้ลงมามาเนรมิตปราสาทและให้พญาคันคากเป็นหนุ่มรูปงาม พระยาอินทปัตถะนครเห็นว่าโอรสคนหมดเวรกรรมแล้วจึงให้ครองราชสมบัติ แต่พญาแถนไม่พอใจ เห็นว่าพญาคันคากมีฤทธิ์มากเกรงจะเป็นภัยต่อตน จึงกลั่นแกลงไม่ให้ฝนตกลงมาบนพื้นโลก เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว พญาคันคากจึงต่อสู้กับพญาแถน ในที่สุดพญาแถนแพ้ฤทธิ์พญาคันคาก จึงต้องยอมให้ฝนตกตามคำสั่งพญาคันคาก ในการต่อสู้ครั้งนี้เป็นการต่อสู้ครั้งใหญ่ เพราะพญาคันคากได้พาบริวาร กบ เขียด และสัตว์ต่อสู้กับพญาแถน พญาแถนเสกงูมาไล่จักกบเขียดกิน พญาคันคากจึงจัดให้เหยี่ยว แร้ง มาช่วยกำจัดงู ฉะนั้นสัตว์ดังกล่าวจึงเป็นศัตรูกันมาตั้งแต่นั้นมา

ค่านิยมที่แทรกอยู่ในเรื่องพญาคันคากคือ ชี้ให้เห็นว่าคาถาอาคมมีอำนาจน้อยกว่าบุญบารมี ซึ่งได้ปรับเอาคติทางพุทธศาสนามาแทรกให้เห็นตาม โดยเป็นการล้มล้างความเชื่อเดิมคือเรื่องแถน ซึ่งต้องพ่ายแพ้แก่พระยาคันคากผู้มีคุณธรรมมากกว่า และปลูกฝังความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือ พยายามให้เห็นถึงบารมีที่ได้สร้างไว้เมื่อชาติปางก่อน ย่อมมีผลสนองในชาตินี้หรือชาติหน้า และเป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่เหนืออำนาจใด ให้พญาแถนพ่ายแพ้แก่พญาคันคาก ซึ่งเป็นเพียงสัตว์ แต่มีบุญญาธิการที่ได้สร้างมาเมื่อชาติปางก่อนมาตอบสนอง และยิ่งไปกว่านั้นบทสรุปในท้ายเรื่องยังเป็นการเน้นย้ำให้เข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า

" อันว่าบุญสมภารแพ้(ชนะ) อาคมจบเพท จริงดาย
แม่นว่าตัวเองกะดัด(เกินไป)รู้ไว้คนกระด้อ(เก่งกาจ)หากมี เจ้าเอย
อันว่าศาสตร์ศิลป์นี้พาตัวตกต่ำ ก็มี
ลางเทื่อ(ครั้ง)ได้ฆ่าเจ้าบุญกว้างบาปเต็ง(ทับไว้)เจ้าเอย
บ่ได้หลิ่ง(มองดู)เบิ่งก้ำ(ฝ่าย)ผู้เพิ่นมีคุณ
เบียนบิดามารดาบาปกรรมนำก้น(ตามหลัง)
เนรคุณตนเจ้าอาจารย์สั่งสอน
บาปเล่นต้องเวรเกี้ยวจุ่มจม
เห็นว่าตนจบเพทด้วยอาคมแข็งขนาด
ตั้งว่างึด(แปลกใจ)งากแง้น(อยากมาก)ฟันฆ่าไขว่ขืน
ชาติว่าชายนี้ลางมีจบเพทจริงแล้ว
แม่นว่ารู้ยิ่งล้นอำ(ปิดไว้)ไว้จึงดี"

ข. วรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องการสืบสานศาสนาประวัติปูชนียสถาน เรื่องเหล่านี้จัดอยู่ในวรรณกรรมได้ เช่นเรื่อง

- มูลสถาปนา หรือ ปฐมฐปนา
- สมาสสงสาร

- อุรังคนิทาน(ตำนานการสร้างพระธาตุพนม)
- ปุจฉาพยากรณ์ เป็นเรื่องคล้ายพุทธทำนาย
- มาลัยเลียบโลก คล้ายมาลัยคำหลวง
- พื้นเมือง
- พื้นพระธาตุพนม (ตำนานพระธาตุพนม)
- ฯลฯ

2. วรรณกรรมประวัติศาสตร์

วรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์มีอยู่น้อย เพราะว่าวรรณกรรมอีสานเจริยอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ได้อยู่ในราชสำนัก เรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงมีความสนใจน้อยกว่าพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ได้แก่วรรณกรรมเรื่อง ท้าวสุ่งขุนเจือง เป็นเรื่องราวของนักรบลุ่มแม่น้ำโขง ที่มีบทบาทในการขยายอาณาเขตของกลุ่มคนชาติไทยไปได้กว้างขวาง ทิศเหนือจดเมืองแถน (นาน้อยอ้อยหนู) ทิศจะวันตกจดเมืองมอญเมืองม่าน ทิศตะวันออกได้เมืองแกวประกัน(ญวนเหนือ) มีศูนย์กลาองที่เมืองเงินยาง เป็นเรื่องที่น่าศึกษามากเพราะตรงกับพงศาวดารโยนกและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ยกย่องพระยาเจื้อง เมืองเงินยางเป็นวีรบุรุษองค์ที่ 19

จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นั้นกล่าวถึงวีรกรรมของพระยาเจื้องสอดคล้องกับเรื่องท้าวสุ่งหรือ เจื้อง ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงขุนเม็งรายเป็นกษัตริย์องค์ที่ 25 จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าท้าวสุ่ง ท้าวเจืองหรือพระยาเจื้องคงเป็นบรรพบุรุษของคนไทยที่ได้รวบราวมอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง ก่อนสมัยสุโขทัย จึงเป็นวีรบุรุษของคนไท-ลาวกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขง และล้านนา แต่นักวิชาการบางคนบอกว่าขุนเจืองเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของคนในอุษาอาคเนย์ โดยอาจจะเป็นทั้งคนลัวะ ลาว หรือข่าก็อาจเป็นได้(สุจิตต์ วงษ์เทศ , บรรณธิการ.2540) วรรณกรรมเรื่อง พื้นเมืองเวียงจันทน์ เป็นตำนานการสร้างเมือเวียงจันท์ และเมืองนครพนมในเรื่องเรียกว่า ศรีโคตรบูรณ์ หรือโคตรบอง วรรณกรรมเรื่อง พื้นเวียง เป็นเรื่องราวเหตุการณ์กรณีกบฏ

เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์และสงครามกับฌวน สมัยรัชกาลที่ 3 วรรณกรรมเรื่อง ขุนบรม เป็นตำนานพงศาวดารของกลุ่มคนไทยที่มีภูมิลำเนาลุ่มแม่น้ำโขง

3. วรรณกรรมนิทาน

วรรณกรรมอีสานอุดมไปด้วยวรรณกรรมนิทาน นิยาย เพราะสมัยก่อนวรรณกรรมเป็นหนึ่งในมหรสพของชาวอีสาน เป็นปัจจัยให้กวีเสริมสร้างวรรณกรรมประเภทนิทานออกมาอย่างมากมาย จุกมุ่งหมายต่างๆในนิทานมีอยู่มาก ผู้ประพันธ์ได้พยายามสอดแทรกเพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคมไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องมักเป็นแบบอย่างสอนในการดำรงชีวิตในสังคมตามคติพุทธศาสนา ตัวอย่างวรรณกรรมนิทาน เช่น

- บัวฮม บัวฮอง
- กำพร้าผีน้อย
- จำปาสี่ต้น
- นางผมหอม
- สินไซ (สังข์ศิลปชัย)
- พระลัก พระลาม ฉบับกลอนลำ เรื่อง คล้ายรามเกียรต์ แต่มีส่วนที่แตกต่างอยู่มากทั้งโครงเรื่อง และชื่อตัวละคร
- การะเกด
- นางแตงอ่อน
- ขุนทึง ขุนเทือง
- ท้าวผาแดง นางไอ่
- ขูลู นางอั้ว

นิทานเรื่อง สินไซ

นิทานเรืองสินไซ เป็นนิทานหนึ่งในปัญญาชาดก เป็นนิทานที่แพร่หลายในท้องถิ่นต่างๆ ของไทยมาก กวีอีสานได้นำเอาโครงเรื่องมาประพันธ์ตามแบบฉันทลักษณ์ของท้องถิ่นเรียกว่ากลอนลำหรือโครงสาร เพื่อใช้ในการอ่านในงันเฮือนดี (งานศพ) เนื้อ

เรื่องของสินไชแพร่หลายมากในความทรงจำของชาวอีสานสมัยก่อน และนิยมนำมาเล่าให้ลูกหลานฟัง

เนื้อเรื่องของสินไช ท้าวกุศราชครองเมืองปัญจาลมมีมเหสีชื่อ นางจันทาเทวี น้องสาวท้าวกุศราชชื่อนางสุมณฑาถูกยักษ์ลักพาตัวไป ท้าวกุศราชเดินทางไปตามหาที่เมืองจำปาได้ธิดาทั้งเจ็ดของเศรษฐีเป็นชายา ภายหลังกลับเมืองปัญจาล ชายาทั้งแปดมีครรภ์พร้อมกัน ชายาองค์สุดท้องคลอดบุตรมาเป็น สังข์ ชื่อว่า สินไช และมเหสีนางจันทา ก็คลอดบุตรเป็น ราชสีห์ ชื่อท้าวสีโห ชายาอื่นๆ คลอดบุตรออกมาเป็นชายทั้ง 6 คน พี่สาวทั้งหกคนคิดอิจฉาริษยาน้องคนสุดท้องอยู่แล้วจึง หาเหตุร่วมมือกับหมอหูฮา(โหร) ทำนายเท็จท้าวกุศราชจึงเนรเทศนางและลูกออกจากเมือง ท้าวสีโหขอติดตามไปด้วย

ต่อมาโอรสทั้งหกได้เจริญเติบโตท้าวกุศราชจึงให้โอรสทั้งหกออกตามหานางสุมณฑา กุมารทั้งหกมาพบสินไชและท้าวสีโหจึงหลอกว่าบิดาให้มาชวนให้ตามหาอา ทั้งแปดคนจึงเดินทางไปเมือง อโราชถึงแม่น้ำใหญ่ข้ามไม่ได้ นอกจากท้าวสินไชเท่านั้น จึงให้สีโหและกุมารทั้งหกรออยู่ ส่วนสินไชไปเมืองยักษ์ ได้พบนางสุมณฑาเล่าเรื่องให้ฟังแต่นางสุมณฑายังกลับไม่ได้เพราะห่วงธิดาชื่อ สุดาจันทร์ ซึ่งตกเป็นเมียท้าววรุณนาค เพราะผู้เป็นบิดาแพ้พนันสกา ครั้นยักษ์ทราบว่าสินไชเข้ามาอยู่ในเมืองจึงรบกันสินไชฆ่ายักษ์ตาย และไปท้าท้าวรุณนาคพนันสกาเอานางสุดาจันทร์ สินไชชนะได้นางสุดาจันทร์กลับคืน ทั้งสามจึงพากันกลับเมือง เมื่อพบกุมารทั้งหกๆ ได้ออกอุบายฆ่าสินไช ได้โอกาสจึงหลักลงเหวพร้อมสีโห กุมารทั้งหกพานางสุมณฑากลับเมือง นางสุมณฑาเศร้าโครกมาก จึงถอดเครื่องทรงและอธิฐานแขวนไว้กับต้นไม้เพราะไม่เชื่อว่าสินไชตาย เมื่อมาอยู่เมืองปัญจาล วันหนึ่งพ่อค้าได้นำเครื่องทรงของนางมาถวายแก่ท้าวกุศราช นางจึงรู้ว่าสินไวยังไม่ตาย (เพราะนางอธิฐานไว้ว่าได้เครื่องทรงกลับคืนมา) นางจึงเล่าเรื่องที่สินไชถูกทำร้ายให้ท้าวกุศราชฟัง ฝ่ายสินไชเมื่อถูกผลักตกเหวพระอินทร์ได้มาช่วยและมาอยู่กับมารดาตามเดิม ท้าวกุศราชทราบเรื่องทั้งหมดจึงกริ้ว จับหมอหูฮาประหารและส่งกุมารทั้งหกไปอยู่ที่เมืองจำปา ท้าวกุสราชได้เชิญสินไชและมารดากลับมา และเวนราชสมบัติให้สินไชครองเมืองสืบต่อมา ส่วนท้าววรุณนาคได้ติดตามมาขอนาสุดาจันทร์กลับไปเป็นมเหสีตามเดิม บ้านเมืองจึงได้สงบสุขด้วยบ้านเมืองอยู่ในราชธรรม

มโนทัศน์ทางสังคม จะเห็นได้ว่า ปมเรื่องได้ยึดเอาแนวความเชื่อของท้องถิ่น และคติ

นิยมของอีสานโบราณที่เชื่อในเรื่องโชคและลางสังหรณ์ ที่เกิดขึ้น เชื่อเรื่องภูตีผีวิญญาณ เชื่อในเรื่องเทพเจ้า และเชื่อกฎแห่งกรรม เช่นตัวเอกถึงจะถูกใส่ร้ายจากพวกมิจฉาทิฐิ แต่ผลแห่งการปองร้ายไม่สามารถทำลายตัวเอกได้ แม้ถูกรังแกเทพเจ้าก็มาช่วยไว้ และกวีมักอธิบายว่าการที่ถูกปองร้ายเพราะอดีตเคยทำกรรมไว้ และขณะเดียวกันในอดีตกรรมได้สร้างกุศลกรรมไว้มาก การปองร้ายจึงไม่ประสบผล เพียงแต่ให้เกิดความรำคาญบ้างก็เป็นการชดใช้หนี้กรรมนอกจากนี้วรรณกรรมสินไซได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดในการอยู่ร่วมกันในสังคมว่า ผู้ใหญ่(กษัตริย์) ต้องเห็นแก่ความสงบสุขของไพร่ฟ้าประชากร และมนุษย์ในสังคมนั้นทุกคนต่างมีหน้าที่ต่อสังคมตามบทบาทของตน

4. วรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอนของอีสานเป็นแบบสุภาษิตคำเตือนและเน้นถึงการทำมาหากิน ประกอบอาชีพรวมทั้งหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินด้วย โดยให้ตั้งอยู่ในสมมติฐานว่า กษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครองเป็นเจ้าของสรรพสิ่งทั้งปวงในแผ่นดิน ฉะนั้นปวงประชามีหน้าที่รับใช้แผ่นดิน ป้องกันบ้านเมือง เคารพผู้ปกครอง ตลอดจนเสียภาษีอากร นอกจากนี้วรรณกรรมคำสอนส่วนมากยังเน้นเรื่องการจัดระบบของสังคม เป็นประหนึ่งบทบัญญัติแห่งสังคม และปลูกฝังแนวคิดเหล่านั้นในสังคมจนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต เช่น ในฮีตสิบสองคลองสิบสี่สำหรับประชาชน มีใจความ ถึงการโกงเอารัดเอาเปรียบว่า "อย่าโลบลายตางชิงตายอย อย่าจ่ายเงินแดง อย่าแปงเงินคว้างและอย่าก่าวคำหยาบซ้าก้าแข็งต่อกัน" ความว่า "อย่าโกงตาชั่ง อย่าจ่ายเงินกู้ อย่าปลอมแปลงเงินตรา และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากล้าแข็งต่อกัน" เป็นต้น

ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานจึงมีหน้าที่ควบคุมสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะบทบัญญัติในวรรณกรรมคำสอนมีบทลงโทษปรากฏอยู่ด้วย เช่น ถ้าฝ่าฝืนจะเกิดคะลำ บางลักษณะฝ่าฝืนจะ ขวง หรือ เข็ดขวง (เสนียดจัญไรความฉิบหายมาสู่ตนและญาติพี่น้อง) ชาวอีสานจึงเกรงกลัวต่อบทบัญญัติแห่งสังคม อันมีปัจจัยให้วรรณกรรมคำสอนของอีสานมีอำนาจเหนือจิตใจชาวอีสานอย่างยิ่ง อีกปัจจัยเพราะวรรณกรรมอีสานจำนวนมากยึดแนวปรัชญาทางพุทธศาสนากับแนวความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ มาประมวลเป็นแก่นของเรื่องในวรรณกรรมคำสอน ในภาคอีสานวรรณกรรม

คำสอนมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้เป็นแบบเทศนาโวหารหรือคำสอนตลอดเรื่อง เช่น

- ธรรมดาสอนโลก
- ฮีตสิบสองคองสิบสี่
- พระยาคำกองสอนไพร่
- อินทิญาณสอนลูก
- กาพย์ปู่สอนหลาน
- ยอดคำสอน
- ย่าสอนหลาน

ธรรมดาสอนโลก

กล่าวถึงข้อห้ามไม่พึงควรปฏิบัติ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการ เลือกคู่ครอง การปลูกบ้าน การเผาศพ สามร-ภรรยาครองเรือน รวมถึงหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกัน ต่อญาติ ชนชั้นผู้ปกครอง ข้อห้ามที่จะก่อให้เกิดอาเพทต่อบ้านเมือง เน้นราชธรรมสิบประการ และยึดความเชื่อเรื่องวิญญาณ ประกอบแนวคตินิยมทางพุทธศาสนา

ฮีตสิบสองคองสิบสี่

คือ จารีตในสิบสองเดือน ได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่จะต้องทำภายในรอบ 1 ปีของชุมชน ซึ่งเป็นพิธีกรรมจำนวนทางพุทธศาสนา และมีพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องภูติผี เช่น การเลี้ยงปู่ตา การเลี้ยงผีตาแฮก(ผีประจำไร่นา) ก่อนฤดูกาลทำนา
ส่วนคองสิบสี่ เป็นครรลองแห่งธรรมสิบสี่ประการของเจ้าของบ้านผ่านเมือง พึงประพฤติปฏิบัติในรอบหนึ่งปี พิธีกรรมจำนวนมากที่เจ้าเมืองจะต้องทำร่วมกับพลเมือง สอดคล้องกับฮีตสิบสอง การสอนการปกครองบ้านเมืองแก่เจ้าขุนมูลนาย

พระยาคำกองสอนไพร่ เป็นวรรณกรรมสอนหน้าที่และจริยธรรมแก่บุคคลระดับต่างๆ เช่น

- สอนเจ้าเมือง ขุนนาง รวมถึงสอนภรรยาของชนชั้นปกครองด้วย
- สอนไพร่ฟ้า เน้นการทำมาหากิน การฝีมือ การช่างต่างๆ ของชาย และหญิงวิธีทอหูก

ช่างทอง ช่างปั้น การเพาะปลูก

- สอนการปรุงอาหารท้องถิ่นอีสานชนิดต่างๆ

- สอนศีลธรรม โดยยึดหลักธรรมของพุทธศาสนา

อินทิญาณสอนลูก

กล่าวถึงอินทิญาณบัณฑิต สอนการเลือกคู่ครองให้แก่ลูกสาว การดูลักษณะชาย โดยจะเน้นชายที่รู้จักทำมาหากิน ขยันหมั่นเพียร มีปัญญา นับถือคณาญาติ มีจริยธรรม ยึดมั่นในจารีต รวมถึงสอนคตินิยมสอนความเชื่อทางสังคม

5. วรรณกรรมตำนานบ้าน ตำนานเมือง

วรรณกรรมประเภทนี้เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ คนไท-ลาวในภูมิภาคอีสานมีความเชื่อเรื่องเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องจริงจังกันส่วนใหญ่ วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่

พระลัก พระลาม ฉบับร้อยแก้ว เป็นการกล่าวอ้างถึงเรื่องชื่อบ้านนามเมือง ต่างๆ ชื่อภูเขา ชื่อแม่น้ำ สถานที่สำคัญในภูมิภาคอีสานและดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง และเป็นการเล่าถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมืองผสมผสานกับเนื้อเรื่อง

ท้าวคันธนาม เป็นการกล่าวถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูเขา แม่น้ำ เช่น แก่งลีผี ดงพญาไฟ (ดงพญาเย็น) ผสมผสานกับเนื้อเรื่อง

ท้าวปะจิต หรือนางอรพิมพ์(อรพิน) ตำนานการสร้างปราสาทหินพิมาย

ท้าวผาแดงนางไอ่ การเกิดทะเลสาบหนองหาน

นอกจากเรื่องที่กล่าวถึงแล้ว ยังมีนิทานเป็นจำนวนมากที่ชาวบ้านมักจะเข้าใจว่าเป็นเรื่องตำนานบ้านนามเมืองโดยดึงเข้าความเชื่อในเรื่อง หรือเหตุการณ์ในเรื่องนิทานมาเป็นชื่อบ้านนามเมืองของตน

6. วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด

วรรณกรรมเหล่านี้สร้างขึ้นมาด้วยจุดมุ่งหมายต่างกัน เช่น

- จุดประสงค์เพื่อใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ บทสูดขวน (สู่ขวัญ) มีสูดขวัญอยู่กรรม สูดขวัญเด็ก สูดขวัญหนุ่มสาว(แต่งงาน) สุดขวัญเฮือน(เรือน)

- จุดประสงค์เพื่อใช้เทศน์ในพิธีขอฝน ได้แก่ พระยาคันคาก พระยาปลาคอ

- จุดประสงค์เพื่อเกี้ยวพาราศีระหว่างหนุ่มสาว ได้แก่ คำผญา (เป็นแบบมุขปาฐะ)

- จุดประสงค์เพื่อเล่ากันเล่นสนุกสนาน ได้แก่ เรื่องเชียงเมี่ยง (คล้ายเรื่องศรีธนญชัย) นิทานโตงโตย(มุขปาฐะ) และนิทานก้อม

ความเชื่อและโลกทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมอีสาน

ความเชื่อของชาวอีสานที่เชื่อว่าวรรณกรรมนิทานนั้นเป็นชาดกจึงนิยมนำมาเทศน์ในที่ชุมชนเพื่อเป็นการสอนจริยธรรมของสังคม และเพื่อความบันเทิง และยังพบอีกว่าวรรณกรรมนิทานเหล่านั้น ยังนิยมนำมาอ่านในที่ประชุมชนโดยชาวบ้านเป็นผู้อ่าน เช่น ในงานเฮือนดี(งานศพ) เป็นประหนึ่งมหรสพ และยังเชื่อกันว่าได้อานิสงส์เช่นเดียวกับการฟังเทศน์ ซึ่งการที่ชาวอีสานมีทัศนคติต่อวรรณกรรมนิทานว่าเป็นเรื่องชาดกจะทำให้เป็นผลดีต่อการอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้นด้วยแรงศรัทธา แล้วนำมาอ่านในที่ชุมชน ซึ่งแก่นเรื่องเน้นในด้านการสอนจริยธรรม และดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ เมื่อวรรณกรรมนิทานอีสานแพร่หลาย จะมีส่วนในการควบคุมจริยธรรมของสังคมทางอ้อม ทั้งเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมในสังคมพุทธศาสนาอีกด้วย วรรณกรรมนิทานอีสานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ การดำเนินเรื่องก็ดี แก่นของเรื่องก็ดี ความเชื่ออันปรากฏอยู่ในวรรณกรรมก็ดี ตลอดจนการแก้วิกฤตการของเรื่องเหล่านี้ทำให้โลกทัศน์ของวรรณกรรมนิทานอีสานต่างไปจากวรรณกรรมของภาคกลาง

โลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติ วรรณกรรมนิทานอีสานแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นอำนาจเหนือมนุษย์ และมีความโหดร้ายต่อมนุษย์ จึงเน้นเรื่องการเคารพนับถือวิญญาณอันสถิตในธรรมชาติเหล่านั้น เพื่อที่จะให้อำนาจเหล่านั้นเปลี่ยนพฤติกรรมมาเกื้อกูลมวลมนุษย์โลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์กับมนุษย์ วรรณกรรมนิทานอีสานชี้ให้เห็นความผูกพันระหว่างมนุษย์ เน้นความสัมพันธ์กันระหว่างเครือญาติ ซึ่งวรรณกรรมนิทานอีสานพยายามชี้ให้ตระหนกถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์โดยเน้นมากในส่วนที่เป็นวงศาคณาญาติ

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นโทษของบุคคลที่มีความอิจฉาริษายั่วยุให้คนแตกกันก้จะได้รับผลกรรมตอบสนองในทางที่เลวร้ายทุกทรมานอย่างแสนสาหัส

โลกทัศน์เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง วรรณกรรมนิทานอีสานได้เน้นเรื่องความสำคัญของประชาคม และไพรฟ้าประชาชนมากกว่ากษัตริย์ การเน้นเรื่องการปกครองของ

ผู้ปกครองอกุศลจิต ว่าแม้มีอำนาจล้นฟ้าสักเพียงใดก็ไม่สามารถเอาชนะใจไพร่ฟ้าประชาชน และหากผู้ปกครองมีใจอกุศล รังแกไพร่ฟ้าประชาชนภายหลังกษัตริย์ย่อมเป็นผู้พ่ายแพ้ในที่สุด ธรรมะยอมชนะอธรรม โลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและจักรวาล วรรณกรรมอีสานสร้างให้เห็นโลกที่เป็นอุดมคติมากกว่าโลกที่เป็นจริง คือ โลกในสมัยของพระศรีอารย์ ซึ่งก็ได้กำหนดให้พยายามบำเพ็ญเพียร อยู่ในศีลในธรรมบ้างเพื่อมุ่งไปสู่สังคมอุดมคตินั้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ได้มาจาก ตำราทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่นไตรภูมิพระร่วง เรื่องพระมาลัย และคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นๆ

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา แทบทุกเรื่อง มีการบรรยายถึงวิถีชีวิตของชุมชนคนอีสาน แสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการรักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วย มีบางวรรณกรรมถึงกับมีการบันทึกตำรับยาไว้ด้วยก็มี ในลักษณะเป็นบทกลอน(กาพย์) กลอนลำ เป็นโตงโตย ฯซึ่งเป็นการยืนยันถึงความสำคัญของการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาลในสมัยก่อนนั่นเอง

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

1 ขอบเขตการวิจัย

1.1 ด้านเอกสาร รวบรวม แปล และเรียบเรียงใหม่โดยใช้ภาษาไทยกลางอย่างปัจจุบัน จากเอกสารหนังสือผูกใบลาน หนังสือก้อม และเอกสารที่หมอพื้นบ้านได้แปลและคัดลอกไว้แล้วด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน เฉพาะที่หาได้ในตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครนม เท่านั้น และรวมทั้งที่เอกสารเหล่านั้นตกไปสู่ทายาทหมอพื้นบ้านแล้วอพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นและทีมวิจัยตามไปทำสำเนาได้

1.2 ด้านบุคคล คือหมอพื้นบ้านที่มีที่อยู่อาศัยในเขตตำบลนาคูณใหญ่เท่านั้น โดยแบ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่ชำนาญในการรักษาโรคแตกต่างกันไปกับผู้ที่สนใจใคร่ศึกษาเพื่อใช้รักษาตนเองและครอบครัวเป็นหลัก โดยมีวิทยากรที่ได้รับเชิญเข้าร่วมการสัมมนาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของตำรับยาโบราณซึ่งเป็นหมอยาพื้นบ้านจากตำบลใกล้เคียง และวิทยากรพี่เลี้ยงที่เป็นที่ปรึกษาโครงยาโครงการอีกจำนวนหนึ่ง

2 สถานที่วิจัย

ทุกหมู่บ้านในตำบลนาคูณใหญ่ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

3 กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย และวิทยากรหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน

3.1 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มประชากรหรือตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการเก็บข้อมูลทางสถิติ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบอัตราส่วนการใช้ยาสมุนไพร และยาแผนปัจจุบัน หรือเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายสำหรับการรักษาพยาบาลของชุมชนตำบลนาคูณใหญ่

2 กลุ่มประชากรที่ใช้ศึกษาเพื่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการสังคม โดยวิธีการจัดเวทีไทบ้าน การสัมมนาหมอพื้นบ้าน การศึกษาสำรวจป่าสมุนไพร

3.2 วิทยากรหรือแหล่งวิทยาการที่สนับสนุน

1 วิทยากรที่ใช้เพื่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ พี่เลี้ยงโครงการ หมอพื้นบ้าน และผู้ที่สามารถอ่านและแปลความหมายของเอกสารตำรับยาโบราณ

2 แหล่งวิทยาการที่ใช้ศึกษาค้นคว้าเพื่ออ้างอิงและค้นคว้าเพิ่มเติม ได้แก่ หอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ห้องสมุดประชาชนอำเภอศรีสงคราม ห้องสมุดประชาชนอำเภอนาหว้า วัดศรีสว่างบ้านนาคูณน้อย วัดบ้านหนองศาลา บ้านพ่อใหญ่กว้าง บ้านหนองกุง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ทีมวิจัย

1. นายวรรณดี โทสวนจิต	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายปัญญา อุปศรี	ทีมวิจัย
3. นายสัน สาระปา	ทีมวิจัย
4. นายอาคม กัดสาพิมพ์	ทีมวิจัย
5. นายทองอยู่ ปิลอง	ทีมวิจัย
6. นายเรรันต์ โทสวนจิต	ทีมวิจัย
7. นางวารีรัตน์ ศรีมุงคุล	ผู้ช่วยนักวิจัย

4 ข้อมูลทั่วไปและข้อมูลด้านสุขภาพ

4.1 ข้อมูลด้านการสาธารณสุข

จากการสำรวจชุมชน ได้พบว่ามีข้อมูลที่น่าสนใจที่ทีมงานวิจัยก็ยังไม่เคยทราบมาก่อน เป็นภาพสะท้อนถึงสภาพปัญหา และความต้องการพัฒนา ด้านสาธารณสุข คือ